

Н. М. Радько, О. О. Аляб'єва
Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

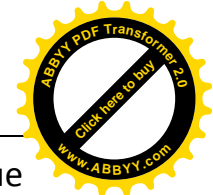
«КОНТРОЛЬ» ЯК ПІДХІД ДО РЕАГУВАННЯ НА НАСИЛЬСТВО В СІМ'І У США

У статті, присвяченій одній із найгостріших проблем сучасності – насильству в сім'ї, звертається увага на її стан у різних країнах світу, розкривається сутність «контролю» як основного підходу до реагування на насилля у США. Висловлюється думка про можливість застосування такого досвіду в інших країнах, у тому числі й Україні.

Ключові слова: насильство в сім'ї, жертви насилля, зґвалтування у шлюбі, профілактичні заходи, обов'язкове реагування, «бездіяльність», «співчуття», «контроль», «охоронний ордер».

Постановка проблеми. Насильство в сім'ї є особливою міждисциплінарною сферою дослідження, вивченням якої займаються фахівці з соціальної педагогіки, психології, педагогіки, кримінології, кримінального права, адміністративного права тощо. На сьогодні традиційно виділяють три основні підходи до вивчення проблеми насильства в сім'ї: *соціально-історичний* (або *соціально-культурний*), який розглядає насильство в сім'ї як соціальну проблему, що виникла з причини домінування позиції чоловіка в суспільних відносинах; *системний*, який зосереджується на причинах та формах конфлікту, вивчає особливості взаємодії, процес вирішення конфліктів у сім'ї як системі; *індивідуально-психологічний*, який фокусується на пошуку специфічних рис кривдника та жертви, а також наслідків насильства на особистісному рівні [2].

Проблема насильства в сім'ї не є локальною, характерною виключно для України, не обмежується межами певної політичної чи економічної системи. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, яка провела опитування серед 24 тисяч жінок у 10 країнах світу протягом семи років, не дивлячись на те, що насильство в сім'ї існує в будь-якій країні і не залежить від матеріального статку, раси і культури, ця проблема гостріше постає в найбільш бідніших країнах. Відсоток жінок, які повідомили про те, що вони хоча би раз у житті піддавались насильству з боку членів своєї сім'ї, варіюється від 15% у Японії до 71% в Ефіопії. За минулий рік від 4% жінок в Японії і Сербії до 30 – 54% у Бангладеш, Ефіопії, Перу та Танзанії стали жертвами насильства в сім'ї [3].

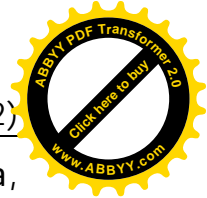
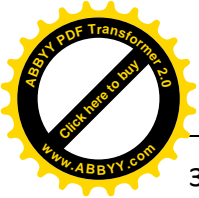
Як підкреслює Н. Аніщук, законодавство деяких країн взагалі не передбачає відповідальності за вчинення насильства в сім'ї, в інших відповідальність настає за вчинення лише певних форм насильства. Так, у 79 країнах світу закони по протидії насильству в сім'ї або відсутні, або про них нічого не відомо; зґвалтування в шлюбі визнається злочином лише в 51 країні світу; лише в 16 країнах діюче законодавство окремо класифікує злочини, пов'язані з сексуальною агресією, і лише в трьох (Бангладеш, Швеція і США) насильство по відношенню до жінок виділяється в окрему категорію злочинів; в Болівії, Камеруні, Коста-Ріці, Ефіопії, Лівані, Перу, Румунії, Уругваї та Венесуелі насильник може уникнути покарання, якщо запропонує жертві одружитись та отримає її згоду. У Словенії насильство в сім'ї не є кримінальним злочином у випадку завдання «легких» тілесних ушкоджень, як то «перебитий ніс, зламане ребро, легкий струс мозку й вибиті зуби» [1, 49].

Усе вищезазначене характеризує розміри та важливість проблеми насильства в сім'ї в усьому світі. Підкреслимо, що статистика неповністю віддзеркалює реальний масштаб цього порушення прав людини. Той факт, що в деяких країнах зібрано багато інформації з даної проблеми, а в інших така інформація відсутня, зовсім не означає, що ця проблема характерна лише для окремих країн. Навпаки, це лише свідчить про необхідність проведення подальших досліджень, які б дозволили зрозуміти шляхи ефективної боротьби з проблемою насильства в сім'ї.

Аналіз актуальних досліджень. Питання запобігання домашньому насильству активно обговорювалось на рівні локальних жіночих громадських організацій, Світового банку, ООН та активно вивчалось з 1970-х рр. у межах сімейної кримінології та гендерних студій (зокрема, R. LaRossa, J. Schafer, C. Caetano, P. Tjaden, N. Thoennes). Варто зазначити, що сімейно-побутова злочинність була предметом ґрунтовного аналізу науковців за радянських часів (В. Лобанов, М. Мішляєв, Д. Шестаков, та ін.), у тому числі і в Україні (Ю. Крупка, Ф. Лопушанський, С. Трофімов).

Фундаментальні основи сучасних теорій насильства були закладені в дослідженнях М. Вебера, А. Смолла, Г. Тарда, З. Фрейда, Е. Фромма та ін.

Останнім часом спостерігається активізація уваги вчених на пострадянському просторі до різних аспектів сімейних конфліктів. Так,

захищена низка дисертаційних робіт (О. Бойко, Б. Головкін, Л. Крижна, Є. Потапчук, О. Шинкаренко – в Україні; Н. Машинська, В. Шахов – у Росії).

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена тим, що в умовах певної криміналізації сімейних стосунків постають питання організації ефективної протидії поширенню насильства в цій сфері, у зв'язку з чим доцільним, на нашу думку, є використання позитивного закордонних досвіду попередження насильства в сім'ї, зокрема, Сполучених Штатів Америки.

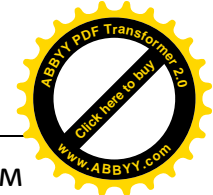
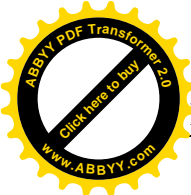
Мета статті – розкрити зміст основних підходів до реагування на насильство в сім'ї в Сполучених Штатах Америки.

Виклад основного матеріалу. За термінологією Р. Геллеса та М. Страуса, при описуванні основних підходів, пов'язаних з реагуванням на насильство в сім'ї (де вони виокремлюють бездіяльність, співчуття та контроль), основним підходом у сучасній політиці США в цій галузі є контроль, який забезпечує стратегію обов'язкового реагування.

Під «*бездіяльністю*» розуміється відсутність будь-яких заходів реагування на насильство в сім'ї. Підставою для цього є переконання, що насильство є приватною справою і може бути вирішене виключно самими членами сім'ї. Протягом 1960-х та першої половини 1970-х років ситуація в США характеризувалась бездіяльністю по відношенню до насильства в сім'ї, а деякі види з них були фактично узаконені; у 1824 році закон офіційно звільнив чоловіків від відповідальності за умови, що фізичне покарання дружини відбуватиметься лише у випадках «крайньої необхідності».

«*Співчуття*» як альтернативний підхід до реагування на насильство в сім'ї сягає корінням у проблему насильства над дітьми і характеризується гуманним співчуттям не лише по відношенню до жертв насильства в сім'ї, але й до тих, хто його вчиняє. Мета цього підходу полягає у зміцненні сім'ї, а не в покаранні кривдника. Більш того, члени сім'ї, які вчиняють насильство, сприймаються самі як жертви ситуації, яка склалась, а не як жорстокі злочинці. Такий підхід у США вперше запропонували застосовувати до випадків насильства в сім'ї представники фемінізму і активісти громадського руху в 1970-х роках.

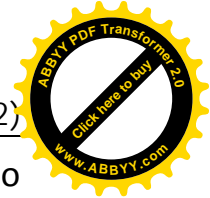
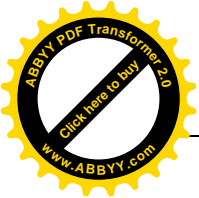
«*Контроль*» як підхід до реагування на насильство в сім'ї полягає в жорсткому використанні інституційних ресурсів для зниження рівня

насильства в сім'ї, покарання тих, хто його вчиняє. Контроль головним чином виражається у формі практики обов'язкового реагування на насильство в сім'ї, а саме: обов'язковий арешт, принцип обов'язкового судового провадження та обов'язкове інформування. У 1980-ті роки у частини теоретиків і практиків виникли сумніви щодо ефективності політики обов'язкового реагування, що пояснювалось ігноруванням індивідуальних потреб, проблем і мотивів жертви насильства в сім'ї, повним позбавленням її контролю над ситуацією [8, 3].

Цікавою, в контексті нашого дослідження, є прогресивна сучасна теорія професора Л. Мілс, яка робить акцент на динаміці насильницьких стосунків у сім'ї. Авторка зазначає, що насильство в сім'ї – це не односторонній процес, а складна динаміка взаємин між декількома активними агентами. Агресія та насильство в сім'ї, вчинені жінками, є важливою складовою динаміки даного явища, адже жінки проявляють агресію і насильство так само часто, як і чоловіки. Відповідно до вищезазначеного, авторка, взявши за основу принципи поновлювального правосуддя, розробила власну модель, яку назвала «коло насильства в сім'ї», за якою на зустрічі, які організуються спеціалістами, запрошуються не лише кривдник і жертва, а й близькі родичі. Головне завдання цих зустрічей – не знайти винного і не виправдати жертву, а простежити динаміку стосунків між партнерами, встановити провину кожного члена сім'ї та спільно виробити план подальшого припинення циклу насильства. У даний момент у США така модель упроваджується в практику з метою одержання відомостей про її ефективність [5, 109–115].

Свідченням того, що насильство в сім'ї є надзвичайно важливою і поширеною проблемою у США, є дані американських вчених, за якими близько 97% жертв насильства в сім'ї — жінки (Департамент юстиції США); кожні 9 секунд б'ють жінку; понад 4 млн. жінок б'ють щороку (Фонд запобігання насильству в сім'ї); в середньому щодня 4-х жінок убивають внаслідок насильства в сім'ї; кожна друга жінка впродовж життя потрапляє в ситуацію, пов'язану з насильством (Проект юридичного факультету Гарвардського університету із захисту жінок-жертв насильства); 50% усіх бездомних жінок і дітей рятуються від насильства в сім'ї [2].

Зазначимо, що в кожному штаті США існує окреме законодавство по попередженню і боротьбі з насильством у сім'ї. Цікавим для нашого дослідження є законодавство по попередженню і боротьбі з насильством в сім'ї штату Іллінойс.

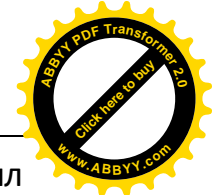
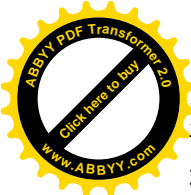
Основним законодавчим актом, що регулює питання протидії сімейному насильству в штаті Іллінойс є Акт по боротьбі з насильством в сім'ї (IllinoisDomesticViolenceAct – далі IDVA). У нашій державі таким аналогом є Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», в якому містяться поняття, пов'язані з попередженням насильства в сім'ї, визначаються органи, уповноважені здійснювати це попередження, їх повноваження та спеціальні заходи попередження насильства в сім'ї, особливе місце серед яких займає захисний припис. Цей захід попередження насильства в сім'ї, хоча і задекларований в Україні на законодавчому рівні, одна, є відносно новим для нашої країни, тому організація його застосування потребує вдосконалення.

Відповідно до IDVA, охоронний ордер (у порівнянні з законодавством України дорівнює захисному припису) – це судовий припис, який забороняє особі, яка скоїла насильство в сім'ї, вчиняти певні дії чи, навпаки, вимагає від неї певних дій. В охоронних ордерах жертва іменується позивачем, а особа, яка вчинила насильство в сім'ї, – відповідачем. Охоронний ордер можна одержати двома шляхами: 1) у цивільному суді (окремо, чи одночасно з іншою цивільною процедурою, наприклад, розлученням); 2) кримінальному суді, у зв'язку з кримінальним звинуваченням [6, 52].

Необхідно зазначити, що в штаті Іллінойс створені суди для розгляду справ, пов'язаних із насильством у сім'ї, де розглядаються як кримінальні, так і цивільні позови.

Жертва сімейного насильства в сім'ї може отримати один з трьох видів охоронних ордерів: надзвичайний, тимчасовий, постійний.

1. Надзвичайний охоронний ордер. У період, коли немає судових засідань, зокрема в нічний час і вихідні, ордер можна отримати, звернувшись до поліції, яка в цьому випадку зв'яжеться з черговим суддею, який визначить, чи є підстави вважати значною вірогідність негайної загрози насильства, і, якщо це так, видасть надзвичайний ордер. Однак, коли судові

засідання поновляються, потерпілий має з дотриманням усіх правил звернутися до суду за отриманням тимчасового ордеру.

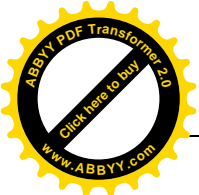
2. *Тимчасовий охоронний ордер.* Коли суд працює, ордер можна отримати шляхом подання у відповідному суді позову з проханням про захист від насильства в сім'ї, повідомляючи суддю про характер насильства, особу кривдника та бажаний зміст охоронного ордеру. За наявності вірогідної небезпеки подальшого насильства, суд може видати такий ордер з 14 – 21-денним терміном дії, без попереднього повідомлення кривдника.

3. *Постійний охоронний ордер.* Після видання тимчасового охоронного ордеру і повідомлення про це особі, яка вчинила насильство в сім'ї, у 10-денний строк призначається судове засідання, на якому особа, звинувачена у насильстві, матиме змогу викласти своє бачення подій. Після слухання справи, якщо суддя вирішить, що були надані достатні докази вини особи, звинуваченої у вчиненні насильства в сім'ї, дія ордеру може бути продовжена на термін до 2 років [6, 21–23].

Виданий судом охоронний ордер вноситься до Реєстру охоронних ордерів штату – комп'ютерної системи обліку, яку використовують судді та правоохоронні органи. Згідно з федеральними законами і законами штатів охоронні ордери, видані в одному штаті, так само дійсні і в інших штатах.

Відповідно до IDVA охоронний ордер може передбачати такі обмеження чи зобов'язання для особи, яка вчинила насильство в сім'ї:

- заборона вчиняти насильство в сім'ї в майбутньому;
- надання виключного права володіння житлом особі, яка стала жертвою насильства в сім'ї;
- заборона наближатись до жертви насильства;
- зобов'язання відповідача відвідувати відповідні тренінги та програми соціальної реабілітації;
- надання позивачу права піклуватись про неповнолітніх дітей;
- заборона відвідувати дитину або обмеження часу її відвідування;
- зобов'язання за викликом з'являтись до суду;
- надання позивачу виключного права володіння – якщо майно чи його частина знаходяться у відповідача, позивач може вимагати повернути його;

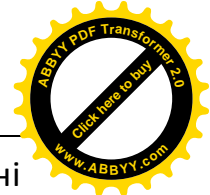
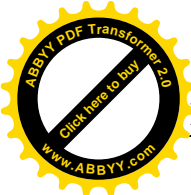
- захист майна – забороняє відповідачу пошкоджувати, знищувати, продавати та виконувати інші дії з майном;
- грошова підтримка – зобов'язує відповідача виплачувати грошове утримання неповнолітнім дітям, які знаходяться на піклуванні в позивача;
- відшкодування збитків – зобов'язує відповідача відшкодувати збитки, що були завдані насильством (медичні витрати, втрата заробітної платні, тимчасове проживання та інші);
- заборона входу – якщо відповідач створює загрозу безпеці позивача чи дітей, йому забороняється входити і залишатися в оселі;
- заборона на вогнепальну зброю;
- заборона доступу до установ, які відвідує дитина – охоронний ордер забороняє контакт відповідача з дітьми з метою приховати адресу позивача або, за необхідності, припинити насильство щодо дитини чи її переміщення;
- сплата послуг притулку – відповідач зобов'язаний сплатити за послуги притулку чи консультуючої служби;

За наявності підстав вважати, що особа, яка вчинила насильство в сім'ї, порушила заборони чи не виконує зобов'язання, встановлені охоронним ордером, поліція зобов'язана її заарештувати, адже будь-яке порушення охоронного ордеру тягне кримінальну чи цивільно-правову відповідальність [8, 13–14].

Необхідно зазначити, що у м. Чикаго штату Іллінойс офіцери поліції, які займаються проблемою насильства в сім'ї, обов'язково регулярно відвідують спеціальні тренінги та програми підготовки, які фінансуються за кошти бюджету штату. За рік таке навчання проходять близько 1000 офіцерів [4, 42].

IDVA вимагає від поліцейських офіцерів при реагуванні на випадок насильства в сім'ї прийняти *відповідні кроки для попередження вчинення будь-якого насильства в майбутньому*.

По-перше, якщо офіцер має достатні докази того, що було скоєно злочин, він повинен заарештувати кривдника. Рішення про арешт має ґрунтуватись на тому, чи є підстави вважати, що мав місце злочин, при цьому не є обов'язковими згода чи бажання потерпілого звертатись до суду та давати свідчення в майбутньому. Не повинен впливати на рішення

про арешт особи, яка вчинила насильство в сім'ї, і факт того, чи одружені жертва та кривдник, чи просто проживають разом. Зовсім необов'язково для офіцера бачити вчинення правопорушення, так як достатньо «вірогідної причини» (видимі пошкодження чи інші докази насильства).

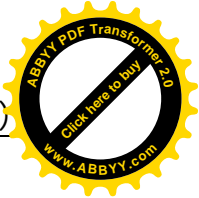
По-друге, якщо необхідно, поліцейський повинен допомогти жертві дістатися госпіталюючи шелтеру (притулку).

По-третє, поліція також зобов'язана надати жертві *письмове викладення її прав*, які мають бути надруковані англійською та іспанською мовами (необхідно додати, що інформаційні картки із зазначенням необхідної інформації про права та можливості жертви насильства в сім'ї, а також необхідні контактні телефони, за якими жертва може звернутися за допомогою, розповсюджуються серед населення поліцією та відповідними службами, і є ефективним профілактичним заходом). Крім того, офіцер повинен скласти відповідний документ, наприкінці якого зазначити номер свого значка, та надати жертві, в разі необхідності, направлення до соціальної служби.

По-четверте, офіцер поліції зобов'язаний звітувати про розгляд кожної заяви про насильство в сім'ї. За можливості, необхідно зробити ксерокопію звіту чи його номеру, що в майбутньому може використовуватися жертвою як доказ, якщо вона вирішить висунути кримінальне звинувачення чи отримати охоронний ордер.

Висновки. Отже, насильство в сім'ї було визнано соціальною проблемою національного масштабу у США. Крім того, саме в цій країні знаходяться найкрупніші центри з розробки теоретичної бази, методології та інструментарію для вивчення насильства в сім'ї. США демонструють унікальні взаємовідносини між науковими та політичними колами у формуванні соціальної політики, спрямованої на зниження насильства в сім'ях. Тому, цілком правомірно, що досвід США є не лише доцільним прикладом у проведенні крос-культурних досліджень, а й своєрідним орієнтиром у розумному запозиченні сильних сторін їх соціальної політики.

Як бачимо, для ефективного вирішення проблеми насильства в сім'ї в кожній країні (в тому числі і в Україні) є вкрай необхідним як адекватне законодавство, яке б враховувало міжнародні рекомендації і національні особливості країни, так і застосування позитивного досвіду інших країн у вирішенні даної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аніщук Н. В. Гендерне насильство у правовому житті України: [монографія] / Н.В. Аніщук. – О. : Юрид. література, 2007. – 232 с.
2. Бергин К. Проблемы женщин в США [Электронный ресурс] / К. Бергин // Режим доступа : <http://www.owl.ru/win/womplus/2004/>.
3. Європейська база медико-статистичної інформації «Здоров'я для всіх»[Електронний ресурс]// Режим доступу: www.medstat.com.ua.
4. Ковальова О. В. Запобігання насильству в сім'ї: досвід штату Іллінойс США / О. В. Ковальова // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – №3. – С. 41-43.
5. Лысова А. В. Насилие в семье – объект социальной политики в США / А. В. Лысова // Социологические исследования. – 2005. – № 12. – С. 108–116.
6. Illinois Domestic Violence Act and other Significant Laws Affecting Domestic Violence. – Illinois Coalition Against Domestic Violence Legal Institute, 2001. – 134 p.
7. Model Domestic Violence Protocol : Law Enforcement Component. – 40 p.
8. The Criminalization of Domestic Violence : Promises and Limits by Jeffrey Fagan. – Columbia University, 1996. – 58 p.

РЕЗЮМЕ

Н. М. Радько, А. А. Алябьева. «Контроль» как подход к реагированию на насилие в семье США.

В статье, посвященной одной из наиболее острых проблем современности – насилию в семье, обращается внимание на её состояние в разных странах мира, раскрывается сущность «контроля» как основного подхода к реагированию на насилие в США. Высказывается мысль о возможности использования такого опыта в других странах, в том числе и в Украине.

Ключевые слова: насилие в семье, жертвы насилия, изнасилование в браке, профилактические меры, обязательное реагирование, «бездействие», «сочувствие», «контроль», «охранный ордер».

SUMMARY

N. Radko, O. Alyabyeva. «Control» as an approach for responding to domestic violence in the USA.

The article is devoted to one of the most up-to-date acute problems – domestic violence. The author draws attention to its status in different countries, reveals the essence of «control» as the main approach for responding to violence in the USA; expresses an opinion about possibility of using such experience in other countries, including Ukraine.

Key words: family violence, victims of violence, marital rape, preventive measures, obligatory response, «inaction», «compassion», «control», «protection order».